

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

“האדם עצמו קודם לזולתו”

הרב יובל שרלו, הרב אוריאל גנזל, הרב שאול ברוכי

1. הצגת הסוגיה

מהו היחס בין חובותיו וזכויותיו של האדם כלפי עצמו לבין חובותיו כלפי זולתו – יהיו אלה רעיו, משפחתו, החברה, העם או כלל האנושות? שאלה יסודית זו מלווה אותנו בכל מקום ובכל זמן. מצוות רבות מן התורה עוסקות במרחב שבין האדם לחברו ומורות לו לדאוג לזולתו, להיות קשוב למצוקותיו ולעשות עימו חסד. מובן כי לצד זאת, האדם זקוק גם לקיים את עצמו, לבסס את עצמו מבחינה כלכלית, לקיים את המצוות המוטלות עליו, ולפתח את אישיותו העצמאית. מה קודם מבין החובות הללו: האם האדם נדרש לדאוג תחילה לעצמו ורק אחר כך לסביבתו, או שמא חובותיו כלפי הזולת קודמים?

סוגיות התלמוד עוסקות בשאלה זו וקובעות את העקרונות “חייך קודמים לחיי חברך” ו“שלך קודם”, ובלשון הרמב”ם: “האדם עצמו קודם לזולתו, יהיה מי שיהיה”¹. להלן נבקש לעמוד על הרעיון הפילוסופי-המוסרי העומד ביסוד הקדמת חובותיו של האדם כלפי עצמו לחובותיו לזולתו; כפי שנראה, אף שעמדה זו נראית אגואיסטית לכאורה, יש בה יסוד מוסרי עמוק. כן נראה את המרחב הגדול של התחומים ההלכתיים שבהם באה לידי ביטוי עמדה זו.

2. מקורות היסוד

1.1. סכנת נפשות: “חייך קודמים לחיי חברך”

סוגיית “חייך קודמין לחיי חברך” עוסקת בשני אנשים המהלכים במדבר וביד אחד מהם מים שְׁיֵי בהם לקיומו של אדם אחד בלבד. התנאים נחלקו שם כיצד נדרש אדם זה לנהוג, ודעת ר' עקיבא – שהלכה כמותו – היא שבעל המים צריך לשתות אותם אף שחברו ימות כתוצאה מכך, משום ש“חייך קודמים לחיי חברך” (בבא מציעא סב ע”א).² עמדה זו היא היסוד ההלכתי לפסיקות רבות בתחומי הצלת נפשות, השתלת איברים, ועוד. העמדה שהתקבלה להלכה בין פוסקי דורנו היא שאין חובה על האדם להיכנס לספק סכנה על מנת להציל את חברו.³

2.2. השבת אבידה: “שלך קודם”

את העמדה העקרונית בשאלת סדר הקדימויות בין האדם לבין זולתו קובעת המשנה (בבא מציעא ב, יא) העוסקת בטיפול באבידה: “אבדתו ואבדת אביו – אבדתו קודמת; אבדתו ואבדת רבו – שלו קודם...”. הגמרא על אתר (שם לג ע”א) הורתה כי המקור לדין זה מצוי בדרשת הכתובים “אפס כי לא יהיה בך אביון” (דברים טו, ד) – שלך קודם לשל כל אדם”. כלומר בפרשה העוסקת במצוות הצדקה, מלמדת התורה כי החובה הראשונית המוטלת על האדם היא לשמור על עצמו לבל יהיה עני. אולם הגמרא ממשיכה ומסייגת את דבריה. אותו אמורא שלימד את דרשת הכתובים הנזכרת מוסיף ואומר כי “כל המקיים בעצמו כך – סוף בא לידי כך”; כלומר אף שמבחינה עקרונית “שלך

¹ פירוש המשניות, בבא מציעא ב, יא.

² על פסיקת ההלכה כר' עקיבא ראו: העמק שאלה, פרשת ראה, סימן קמז; מנחת חינוך, מצווה רצו. עיינו גם בשו”ת משפט כהן, סימן קמד, אותיות טז–יז. הרא”ה קוק התלבט שם בעניין זה, אך הוכיח מדברי הר”ף שהלכה כר' עקיבא.

³ ראו שו”ת הרדב”ז, חלק ג, סימן תרכז. הרדב”ז דן בשאלה האם אדם צריך לסכן איבר מאיבריו על מנת להציל את חברו ממוות. תשובתו היא כי מלבד שבסכנת איבר יש גם סכנת נפשות, הרי שלא ייתכן שהתורה תצווה על האדם לפגוע בעצמו, “דכתיב ‘דרכיה דרכי נועם’ וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא, ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חבריו”. בעניין השתלת איברים ראו: שו”ת אגרות משה, יו”ד, חלק ב, סימן קעד; שו”ת ציץ אליעזר, חלק ט, סימן מה; שם, חלק י, סימן כה, פרק ז ופרק יח; שו”ת יביע אומר, חלק ט, חו”מ, סימן יב; שו”ת יחוה דעת, חלק ג, סימן פד. ראו גם: הרב אברהם שטיינברג, אנציקלופדיה הלכתית-רפואית, כרך ה, ערך סכון עצמי; הנ”ל, ‘פעולות בחזית העורף: היבטים הלכתיים’, אסיא, פא–פב (תשס”ח), עמ’ 5–39.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

קודם", אין נכון לנהל את החיים על פי עיקרון זה לבדו. האדם מצווה לעשות חסד ולסייע לזולתו, ונדרש למצוא את האיזון בין הדאגה לעצמו לבין קיום חובותיו כלפי זולתו. ואכן, בעניין השבת אבידה נפסק כי "שלך קודם" הוא עיקרון התקף רק בהפסד מוכח.⁴ עוד יש לציין כי עיקרון זה נקבע כאמור בדיני השבת אבידה, שבהם עוסקת הסוגיה,⁵ וגם במצוות צדקה שהיא המקור לעיקרון זה במקרא.⁶

3. היסוד הפילוסופי-מוסרי: מעמד האדם כישות עצמאית

קודם שנפנה למשמעויות המעשיות של עיקרון זה, נעסוק בהיבטים הרעיוניים שלו. הקביעה כי "האדם עצמו קודם לזולתו" אומנם נראית במבט ראשון כקביעה אגואיסטית, אך יש בה יסוד מוסרי עמוק מאוד. ר' שמעון שקאפ, בהקדמה לספרו 'שערי ישראל',⁷ הרחיב על עמדה עקרונית זו וביסס אותה; הוא לימד כי אף שהאדם מחויב להקדיש עצמו למען הכלל, וזו תכלית חייו, לא ניתן לעשות זאת מבלי שצרכיו האישיים יתמלאו תחילה. אהבת ה'אני' הטבועה בנפש האדם מחייבת בראש ובראשונה התייחסות לצרכיו. בניית ה'אני' הפרטי, השמירה על הרכוש הפרטי, הדאגה לצרכיו הבסיסיים של היחיד ופיתוח מקומו המיוחד בעולם – כל אלה הם תנאי הכרחי העשוי לאפשר לו לאדם להיפתח בעתיד אל זולתו ולתת משלו למען הכלל, גם בדרך של מסירות נפש. הדרך לעשות זאת היא דרך של הרחבה: מתוך הבנה שה'אני' עומד במרכז, ניתן להרחיב את אותו 'אני' מהמעגל הפרטי-אישי אל ה'אני' המשפחתי, ה'אני' הקהילתי, ה'אני' הלאומי וכדומה.⁸

יש להוסיף ולסייג שהכלל 'שלך קודם' איננו כלל שאין לו גבול. אם משתמשים בעיקרון זה ללא הגבלה, ניתן להכשיר את כל העוולות שבעולם. הסתייגות זו מפורשת בסוגיה הנזכרת: אותם אמוראים שאמרו "שלך קודם" מסייגים ואומרים "כל המקיים בעצמו כך – סוף בא לידי כך". אדם איננו יכול להסתתר מאחורי הקביעה "שלך קודם" והוא מחויב למצוא את הדרך לסייע לזולתו, כדברי רש"י שם: "אף על פי שלא הטילו עליו הכתוב, יש לאדם ליכנס לפני משורת הדין ולא לדקדק שלי קודם, אם לא בהפסד מוכיח...".

⁴ רש"י, בבא מציעא לג ע"א; שו"ע, חו"מ, רסה, א. יחד עם זאת, במקום הפסד מוכח, "שלך קודם" אפילו אם ההפסד שלו הוא דינר וההפסד של חברו הוא מאה מנה (שולחן ערוך הרב, חו"מ הלכות מציאה ופקדון, סעיף לד).

⁵ שו"ע, חו"מ, רסד, א; שם, רסה, א. כן נפסק גם לעניין פדיון שבויים (שו"ע, י"ד, רנב, ט) על פי הברייתא שהובאה בהוריות יג ע"א.

⁶ הרמ"א (י"ד, רנא, ג) פסק: "פרנסת עצמו קודמת לכל אדם, ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו". גם ההגבלה שלא לתת לצדקה יותר מחומש מנכסיו (כתובות נ ע"א) אמורה למנוע מהנותן מלהגיע להזדקקות לבריות, וראו דברי הרמב"ם על המקדיש יותר מחומש מנכסיו: "ואין זו חסידות אלא שטות, שהרי הוא מאבד כל ממונו ויצטרך לבריות, ואין מרחמין עליו, ובוהו וכיוצא בו אמרו חכמים חסיד שוטה מכלל מבלי עולם" (משנה תורה, הלכות ערכין וחרמין, פרק ח, הלכה יג). הכלל בצדקה "עניי עירך קודמים" הוא הרחבה של עיקרון זה: לא רק האדם קודם לזולתו, אלא גם המעגלים הקרובים אליו קודמים למעגלים הרחוקים יותר. הקודמים במצוות צדקה הם הקרובים ביותר לאדם, הוריו ואחריהם ילדיו; אחריהם הקרובים הרחוקים יותר, ואחריהם אנשי ביתו, אנשי עירו ואנשי ארצו. ראו: בבא מציעא עא ע"א; שו"ע, י"ד, רנא, ג. סוגיה נוספת, בנדרים פ ע"ב, קובעת שצרכיה של העיר קודמים לצרכי עיר אחרת.

⁷ ר' שמעון שקופ, ראש ישיבת שער התורה בגורודנה שבליטא, נפטר בשנת 1939. ספרו שערי ישראל מתאפיין בניחוח לוגי-משפטי של העקרונות היסודיים בהלכה.

⁸ גישה דומה ניתן למצוא בפירושו של רש"י הירש לפסוק "הקם תקים עמו" (דברים כב, ד). פסוק זה מחייב אדם לעזור לחברו לטעון את חמורו, אך מאפשר לו לקבל על כך שכר. הרב הירש ביאר שהתורה איננה דורשת מהאדם לעשות טוב ללא גבול, תוך ביטול עצמיותו ומסירות נפש; דרישה כזו איננה מעשית ומובילה לאנוכיות. כלשונו: "העקרון החברתי היהודי המחייב כל אדם, נותן תוקף מוסרי מלא לדאגת האדם לקיומו ולעצמאותו, אך בצד דאגת האדם לעצמו הוא דורש גם את הדאגה לזולת". זאת ועוד: שאיפת האדם לטובת עצמו איננה אנוכיות אלא חלק מקיום רצון ה'. בדרך דומה כתב הרא"ה קוק, אגרות הראיה, חלק א, איגרת קמ (עמ' קעד-קעה); שם, איגרת קי (עמ' קלד). עסקנו בכך לא אחת במסגרת 'צהר לאתיקה'. ראו למשל נייר עמדה, 'האם מוטלת על המדינה חובת סיוע לפליטים', וכן הרב יובל שרלו, 'על הפרת התחיבויות ודילמת בית המרקחת', <https://ethics.tzohar.org.il/%d7%a2%d7%9c-%d7%94%d7%a4%d7%a8%d7%aa-%d7%94%d7%aa%d7%97%d7%99%d7%91%d7%95%d7%99%d7%95%d7%aa-%d7%95%d7%93%d7%99%d7%9c%d7%9e%d7%aa-%d7%91%d7%99%d7%aa-%d7%94%d7%9e%d7%a8%d7%a7%d7%97%d7%aa/>.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

4. הרחבת העקרון לתחומים נוספים

סוגיות התלמוד שהבאנו עוסקות בהצללת נפשות ובהשבת אבידה, אולם עקרון "שהאדם עצמו קודם לזולתו" הורחב על ידי הפוסקים בכל הדורות גם לתחומים אחרים.

1.4. עדות

מי שיודע עדות העשויה להועיל לחברו – חייב לבוא ולהעיד;⁹ אולם למרות זאת פסק ר' יוסף קארו¹⁰ שמותר לאדם לכבוש את עדותו מחשש להפסד ממון, "ואין אומרים לזה הפסד ממונך כדי שיזכה חברך בממון, שהרי אין אדם חייב להעיד על חברו אלא מדין גמילות חסדים... ואין גמילות חסד שיפסיד אדם ממנו בשבילו, דיותר הוא חייב להיותו חס על נכסיו מעל נכסי חברו וכדאשכחן במשיב אבידה".¹¹

2.4. הלוואה

באופן עקרוני, כאשר ישנה אפשרות להלוות לעני או לעשיר, יש להלוות לעני; וכן מצווה להעדיף הלוואה לישראל על פני הלוואה לגוי, אפילו כאשר הלה משלם ריבית.¹² אולם ה'חפץ חיים' סייג הלכה זו בשתי הגבלות: (א) כאשר העשיר מציע למלווה עסקה שבה יהיה לו חלק ברווחים, אין הוא צריך להעדיף את העני;¹³ (ב) כאשר עיקר פרנסתו של היהודי היא הלוואה לגוי בריבית – פרנסתו קודמת.¹⁴ נימוקו של ה'חפץ חיים' לשתי הגבלות אלו הוא שפרנסת האדם קודמת לדאגה לעני.

3.4. שכר בטלה לדיין

באופן עקרוני אסור לדיין לקבל שכר על עבודתו,¹⁵ אך הוא רשאי לקבל שכר על ביטול מלאכתו.¹⁶ ה'פרישה' ביאר שדיין יכול לקבל שכר בטלה מלא, ולא כפועל בטל, מטעם 'שלך קודם'.¹⁷

4.4. הסתלקות דיין מהדין מחשש לאלימות מצד הנידון

לפי ההלכה, דיין שאיננו ממונה לדון את הרבים רשאי להסתלק מדין מסוים קודם שהחל כאשר הוא מפחד שייגרם לו נזק מבעל דין אלים; אבל לאחר תחילת הדיון – אין הדיין רשאי להימנע מלדון.¹⁸ הרב אליהו בקשידורון הסביר שהלאו "לא תגורו מפני איש" הוא מצווה בין אדם למקום, ולכן לא ניתן להימנע ממנו בנימוק של הפסד, אך לאו זה חל רק לאחר שהתחיל הדיון. לעומת זאת, מצוות "בצדק תשפוט עמיתך" היא מצווה שבין אדם לחברו, והדיין איננו מחויב להפסיד ממון או להינזק על מנת לסייע לחברו.¹⁹

⁹ ש"ע, חו"מ, כח, א.

¹⁰ ש"ת אבקת רוכל, סימן קצה.

¹¹ המקור שמביא ר"י קארו לכך שעדות היא גמילות חסד הוא **נימוקי יוסף** לבבא קמא (כד ע"א מדפי הר"ף) בשם הרא"ה, וכך כתב גם הרמב"ן **בקונטרס דינא דגרמי**. השוואה זו נסמכת על הסוגיה בשבועות ל ע"ב. אומנם ניתן לומר ש'שלך קודם' הוא עיקרון השייך בגמילות חסד דווקא, אך בסעיפים הבאים נראה כי הוא מיושם גם בתחומים נוספים.

¹² ראו בבא מציעא עא ע"א.

¹³ **אהבת חסד**, חלק א, פרק ו, סעיף ט.

¹⁴ שם, פרק ה, סעיף ג.

¹⁵ כלשון המשנה: "הנוטל שכרו לדון דיניו בטלים" (בכורות ד, ו), וכן פסק ה**ש"ע**, חו"מ, ט, ה.

¹⁶ שם.

¹⁷ **פרישה**, חו"מ, סימן ט, ס"ק י וכן בסמ"ע, שם ס"ק יד.

¹⁸ **ש"ע**, חו"מ, יב, א.

¹⁹ הרב אליהו בקשידורון, 'לא תגורו מפני איש: הסתלקות מן הדין', **שערי צדק**, טז (תשע"ו), עמ' 287–294.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

5.4. כיבוד ומורא אב ואם

במקום אחר הרחבנו בעניין "שלך קודם" בהקשר של כיבוד הורים ומוראם. חכמים הפליגו בחשיבותן של מצוות אלו, ואמרו שהוקש כבוד ההורים לכבוד המקום. אף על פי כן, חובה זו מוגבלת: הבן והבת מחויבים אומנם בכבוד הוריהם אך אינם צריכים לשעבד את ממונם לכך. הם מחויבים לשמוע בקול הוריהם, אך חובת הציות מוגבלת ואיננה יכולה לבוא על חשבון צרכיו האישיים של הבן ורצונותיו.²⁰

6.4. קדימות בלימוד תורה: ללמוד או ללמד לאחרים?

אף על פי שאדם מצווה ללמד את בנו תורה, כאשר עומדת על הפרק שאלת לימוד האב לעומת לימוד הבן, נדרש האב להעדיף את עצמו.²¹ הלכה זו היא מעין תמונת ראי להלכה הקודמת ומשלימה אותה. חובותיו של האדם כלפי עצמו קודמות הן לחובותיו כלפי הוריו הן לחובותיו כלפי ילדיו. ר' משה פיינשטיין למד מהלכה זו, ומן עקרון 'שלך קודם', שאדם מחויב להעדיף את התקדמותו האישית בלימוד התורה על פני חובתו ללמד לאחרים.²² עוד למד הרב פיינשטיין מסוגיה זו את מידת האיזון בין שאיפתו של תלמיד חכם להתקדם בלימוד התורה לבין חובתו ללמד לאחרים. הרב פיינשטיין קבע שבאופן עקרוני תלמיד חכם צריך לשים במוקד את ההתפתחות האישית שלו בלימוד תורה, אך הוא נדרש גם לתת מעצמו לאחרים ולכן ראוי שיקדיש 'מעשר' מזמנו כדי ללמד לאחרים.

7.4. מצוות הוכח תוכיח ומסירת מידע לשלטונות

מן התורה ישנה מצווה להוכיח מי שעובר עבירה, והאמוראים נחלקו מהו קצה חובת הוכחה: עד הכאה או עד קללה.²³ על אף חשיבות מצווה ההוכחה, ולמרות החומרה שבה התייחסו חז"ל למי שבידו למחות ואינו מוחה,²⁴ כתב הרמ"א שנהגו להקל בעניין זה כשיש חשש לפגיעה מצד העבריין, ואפילו ממונית, כיוון ש"אין אדם חייב להוציא ממונו על זה".²⁵ נראה שיש להרחיב ולומר שבעבור כל מצוות בין אדם לחברו שיסודן חסד, אין אדם מחויב להוציא כסף – מחמת 'שלך קודם'.²⁶

²⁰ נייר עמדה "עד היכן כיבוד אב ואם?": מצוות כיבוד אב ואם מול חובותיו של האדם כלפי עצמו'.

²¹ שר"ע, י"ד, רמה, ב.

²² שר"ת אגרות משה, אה"ע, חלק ד, סימן כו, אות ד; שם, י"ד, חלק ה, סימן לב; אגרות משה: אגרות השקפה, סימן ג. בתשובתו באה"ע הרב פיינשטיין חולק על החתם סופר, שבפירושו לתורה, תורת משה (ויקרא יט, יח) כתב שדווקא בענייני העולם הזה "חייך קודמים לחיי חברך", אולם בעניינים רוחניים, כמו לימוד תורה, חייב אדם ללמד לאחרים אף שמבטל עצמו מלימודו. לדעת הרב פיינשטיין, החיוב לדאוג לעצמו בלימוד תורה גדול יותר מאשר במצוות שבממונו. במצוות צדקה, אם יש לו לחם, הלחם של חברו עדיף על הבשר של עצמו; אך בתלמוד תורה, אף אם למד מסכת אחת, החיוב שלו ללמוד מסכת אחרת קודם לחובה ללמד לחברו את המסכת שלמד. שאלה דומה עולה ביחס לקיום מצוות: האם אדם צריך להעדיף מצווה שלו על פני מצווה של רעהו? עיינו: שערי תשובה, אור"ח, סימן שפב, סעיף א (בעניין שניים שאין להם אלא כזית מצה לפסח); שר"ת מכתם לדוד, אור"ח, סימן ו (בשאלה האם קהילה שיש לה רק אתרוג אחד מחויבת להעביר אותו בחול המועד לקהילה רחוקה אחרת שאין לה אתרוג).

²³ ערכין טז ע"ב. הרמ"א (אור"ח, תרח, ב) פסק כי "ביחיד חייב להוכיחו עד שיכנו או יקללנו". בביאור הלכה על אתר מבואר שהכוונה היא עד שיהיה קרוב להכותו.

²⁴ ראו: שבת נד ע"ב; עבודה זרה יח ע"א.

²⁵ שר"ע, י"ד, שלד, מח; שם, ח"מ, יב, א.

²⁶ כך כתב הרב יצחק זילברשטיין, 'סודיות רפואית מול האינטרס הציבורי', עמק הלכה: אסיא (א), עמ' 151-153. הרב זילברשטיין דן בשאלת חובתו של רופא למסור מידע רפואי לשלטונות על חוסר כשירות לנהיגה של מטופל, כאשר קיים חשש לפגיעה ברופא. במאמרו הוא מבחין בין מקרים שונים והגדרות הלכתיות שונות: במקום שיש סכנה ודאית בנהיגה, הרופא מחויב למסור מידע מצד "לא תעמוד על דם רעך" אפילו כשהוא חושש להפסד; במקום שבו החשש לסכנה הוא חשש רחוק, הרופא מחויב למסור את המידע מצד 'גמילות חסד' עם הציבור, ואז אפשר שיוכל להימנע ממסירת מידע כאשר יש חשש סביר לפגיעה ברופא. אכן, נראה שחלוקה זו בעייתית, כפי שהמחבר עצמו כתב שם. יש לציבור סמכות לקבוע גדרים מחמירים ל"לא תעמוד על דם רעך", ויש חובה לבעל תפקיד ציבורי לעמוד בכללים אלה. השו"ב בעניין זה מאמרו של הרב יונה פודור, "הלשנה" ודיווח על עבירות תנועה, תחומין, כא (תשס"א), עמ' 193-197.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

5. הגבלות

כאמור, הסוגיה במסכת בבא מציעא כבר מסייגת את הקביעה "שלך קודם" ומלמדת ש"כל המקיים בעצמו כך, סוף בא לידי כך". באופן דומה יש לסייג את ההרחבות המובאות כאן, כפי שמבואר בחלק מהמקורות הנ"ל. לדוגמה, גם אם תלמיד חכם רשאי – או נדרש – להעדיף את התפתחותו האישית בלימוד תורה, הוא צריך להקדיש זמן גם לטובת הציבור. באופן דומה, ניתן להימנע ממתן עדות במקום חשש להפסד, אולם צריך לשקול את הדברים בזהירות.²⁷ בהתאם, פרנסת האדם קודמת למצוות צדקה, אולם גם מי שחי בדוחק צריך למצוא את הדרך לקיים מצוות צדקה.²⁸ לא זו אף זו, אפילו בתחום של סכנת נפשות צריך לשקול בזהירות את מידת הסיכון העצמי לעומת הסכנה של חברו.²⁹

6. סיכום

"האדם עצמו קודם לזולתו" הוא יסוד שנאמר בתלמוד הן ביחס לסכנת נפשות הן ביחס למצוות השבת אבידה ומצוות צדקה. עקרון זה הורחב לתחומים אחרים בהלכה, ולכלל המצוות שבין אדם לחברו שיסודן חסד: הוכח תוכיח, תלמוד תורה ועוד.³⁰ מכלל הדברים ניתן לומר שהתורה קובעת שכאשר ישנה התנגשות בין צרכיו של האדם וחובותיו כלפי עצמו לבין חובותיו כלפי הכלל או כלפי הזולת, הרי שבדרך כלל חובותיו כלפי עצמו קודמות. האדם מחויב לבסס את מעמדו הפיזי ולהתקיים בעולם ולפתח את אישיותו העצמאית על כל צדדיה. בניין הקומה האישית מאפשר לאדם להתרחב, לתרום ולהשפיע על הכלל. יחד עם זאת, אין לאדם להתעלם מצורכי הזולת והכלל בטענה שצרכיו קודמים, ועליו למצוא את האיזון בין הבניין האישי שלו לבין התרומה לזולת.

²⁷ ראו הרב אליעזר גולדשמיט, 'חיוב להעיד במקום הפסד', מוריה, גיליון שז-שי (אלול תשס"ד), עמ' קכה: "אין לאדם לדקדק למעלה מהמידה, ולהתנהג בזהירות יתירה בשמירה על שלו, למען פטור עצמו מלגמול חסד עם חברו. כי חישובים וחששות כגון אלו, אין להם גבול, ומרוב דקדוק וחשבון, עלול אדם להגיע לידי השתמטות גמורה ופריקת עול מוחלטת של גמילות חסד וצדקה".

²⁸ רש"י מלאדי פסק בשו"ע הרב כי הפסד דינר של עצמו קודם אף למאה מנה של חברו (ראו לעיל הערה 5), אך מאידך גיסא כתב בספר התניא (אגרת הקודש, איגרת טז): "ראוי לכל אדם שלא לדקדק להעמיד על הדין, רק לדחוק חייו וליכנס לפני ולפנים משורת הדין, ולדאוג לעצמו ממה שאמרו רז"ל שכל המדקדק בכך סוף בא לידי כח חס וחלילה. וגם כי כולם צריכים לרחמי שמים".

²⁹ ראו פת"ש, חו"מ, סימן תכב, סעיף ב, על דברי הרדב"ז (לעיל הערה 3): "אולם צריך לשקול הענין היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר, כאותה שאמרו... שכל המדקדק בעצמו כן סוף בא לידי כך". עיינו גם בדברי הפוסקים שהבאנו בהערה הנ"ל.

³⁰ אך השוו לדברי הרב יהודה זרחיה סגל (שו"ת צמח יהודה, חלק ג סימן קפט) שתמה על דברי הרב השואל, שסבר שגם בעניין הוצאה כספית במצוות "לא תעמוד על דם רעך" שייך עקרון 'שלך קודם', ודעתו היא שהתורה חידשה זאת רק בלאו של השבת אבידה, ואין לומר זאת בלאווין אחרים: "סברא גדולה שכאן מחויב להציל אדם ואפילו משלו ובתורת צדקה לפחות, או עכ"פ יתבענו אח"כ להחזיר לו לסברת כ"ג עצמו, אבל לפטרו ולגרומ מיתה ח"ו לחבירו היתכן? אטו אנן בסדום יתבינן ח"ו?".

